

Böyük adam – akademik Mirzə İbrahimov...

Ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin görkəmli xadimləri, yaradıcılığı zəngin, əsərləri zamana güzgü tutan Mirzə İbrahimov kimi böyük sənətkarlar, nəhəng simalar haqqında yazanda kimisə təkrarlamaq qorxusu yaranır adamda. Deyənlərdən fərqli yeni söz, yeni fikir axtarışına çıxmalı olursan. Arxivlərdəki səhifələri saralmış qəzetlərdə, jurnallarda, memuarlarda bu günün oxucusuna məlum olmayan faktlara rast gələndə dəfinə tapmış kimi sevinirsən... Bu da kifayət etmədikdə, qəhrəmanı xatirələrində yaşadan insanlara üz tutmaqdan savayı yol qalmır. Düşünürsən ki, Mirzə İbrahimov şəxsiyyətinin böyüklüyündən, özünəməxsusluğundan, sadəliyindən söz açan xatirələrlə illər uzununu ovunan, Mirzə müəllimi olduğu kimi təqdim edə bilən doğma övladından – qızı, Bakı Musiqi Akademiyasının professoru, bəstəkar, respublikanın Xalq artisti Sevda xanım İbrahimovadan daha səmimi kim ola bilər axı...

– Sevda xanım, bəzən belə də olur ki, deyilməyənlər deyilənlərdən daha çox olur...

– Elədir, dediyiniz kimi atam haqqında kifayət qədər yazıblar, yaradıcılığı, şəxsiyyəti ilə bağlı görkəmli ədəbiyyatşünaslar, alimlər, yazıçılar söz deyiblər, elmi əsərlər, memuarlar çap etdiriblər. Mənə gəldikdə, bir övlad kimi həmişə ona layiq olmağa, adını uca tutmağa çalışmışam. Bu sözü də atamdan eşitmişəm, deyirdi ki, hər bir övlad elə bilir, dünyada onun atasından güclü, anasından gözəl heç kəs yoxdur. Doğrudan da belədir, bu yaşım da həmin uşaqlıq hissi məni tərk etməyib, yəqin sona qədər də belə olacaq...

Atamın tərcümeyi-halı həmişə məlumdur. Keçdiyi həyat yolu nə qədər azablı olsa da, bir o qədər ibrətamizdir. Özünün yazdığı kimi, bu yol onu zülmətdən işıqlığa gətirib.

Bildiyiniz kimi, Mirzə İbrahimov 1911-ci ildə Cənubi Azərbaycanda doğulub. Olduqca çətin, azablı dövr olub. Yoxsulluq, işsizlik, aclıq, xəstəlik insanlarda yaşamaq ümidini qırılmışdı. Atamın 6 yaşında anasının bacası, çox keçmir ki, anası Zəhra nəhəng təbii xəstəliyindən vəfat edirlər. Yaşamağın mümkün olmadığını gören Əjdər babam iki övladını – Rza əmimi və atamı o məşəqqətli həyatın cəngindən qurtarıb iş tapmaq ümidilə Bakıya gətirir. Sabunçuda köhnə bir evin zirzəmisində yerləşirlər. Deyələyə görə, anamın qardaşı da Balaxanıdakı neft mədanlarında fəhləlik edirmiş. Babam onu xeyli

Mirza İbrahimov qızı Sevda xanımla

Mirza İbrahimov Tabrizdə

axtarsa da, tapa bilmir. Çox keçmir Əjdər babam xəstələnir, iki övladından nigarən elə o soyuq zirzəmidə bu dünyaya gözlərini yumur. Bir neçə gün sonra Rza əmim də vəfat edir. Atam qarib bir yerdə tək-tənha qalır. Damların arasındakı döngələrdə, neft mədanlarında ora-bura vurnuxur, nə edəcəyini bilmir. Günlərin birində yaşlı bir fəhlənin ona yazığı gəlir, götürüb evinə gətirir. Onun köməyi ilə atamın dayısı da tapılır. Dayısı bütün günü işlədiyindən bacısı oğlunu Zabratda yaşayan bir bəy evində nökrəçiliyə qoyur. Balaca Mirzə bəyin quzularını otarmağa başlayır. Qalması üçün damın üstündə ona yer də ayırırlar. Bir müddətdən sonra Bakıda Şura hökuməti qurulur və dayısı onu yenidən öz yanına gətirir. Fəhlələrdən biri atama ərəb əlifbasını və Quran oxumağı öyrədir. Yazmağa, oxumağa hədsiz hə-

Yazıçı dostları ilə birlikdə

Onun yazıçı həyatı ictimai həyatı ilə müşayiət olunurdu

vəs göstərir. On bir yaşında Hüseyin əfəndinin dərslərini məkətbə gedir. Çalışqan, zəkali olduğu üçün Hüseyin əfəndi onu peşə məkətbəsinə düzəldir və deyir: "Mirza, sən böyük adam olacaqsan". Yorulmadan kitablar oxuyur, Şərq ədəbiyyatı ilə dərindən maraqlanır, yazıçı Seyid Hüseyinin ədəbiyyat dərnəyinə üzv yazılır. Elə yaradıcılığa da o zamandan başlayır...

– Əlbəttə, kiçik yaşlarından həyatın amansız üzünü görmək, ölümlə üz-üzə dayanmaq, məqam düşən kimi oxumağa, yazmağa həvəs göstərmək, ən başlıcası, Seyid Hüseyin kimi bir ədibin tələbəsi olmaq çox şey deyir adama. Hüseyin əfəndinin söylədiyi kimi, "böyük adam" olandan sonra necəydi Mirzə müəllim?

– O özünü heç vaxt böyük adam kimi aparmayıb ki... Yetimçiliklə böyüyən bir insan yüksək məqamda olanda keçmişini necə unuda bilər!? Yox. Atam çox sadə idi. Onun böyük ürəyi vardı. Vəzifədə oldu-olmadı, hətta Ali Sovetin sədri olanda belə, heç vaxt özünü yuxarı tutmazdı. Sadə, tamkinli idi, camaatla danışanda həmişə gülümsəyirdi... Yaxşılıq etmək, hətta ona yamanlıq edənlərə də yaxşılıq etmək atamın həyat prinsipi idi. Siza bir epizod danışım.

Atamın dəfni bir rus qadınının yanıqlı-yanıqlı ağlayaraq, "umer naş papa" – dediyini eşitdim. Dönüb soruşdum: a vı kto? Qadın məlul-mələl üzümə baxaraq: – biz yetimlər evində böyümüşük. Onu atamız hesab edirdik. Gözaranımızla maraqlanırdı, hər ay biza pul göndərirdi... – dedi.

...Sevda xanımın atası haqqında həzin, kövrək səslə danışdığı əhvalatlar artıq məni özümdən alıb, qorxulu nağıllar aləminə aparmışdı. Hələ məkətbə illərindən bu "nağıllar" mənə tanış idi. Mələyin, Zəhranın, Sonanın taleyinə acı-acı ağladığım günlər də olmuşdu. Sonra da "yazıçı taxəyyülünün məhsuludur" – deyib, özümə toxtaqlıq verərdim... Demə, müəllif bütün bu əzabları, sərt və amansız günləri yaşayıb, şahidi olubmuş... Sevda xanımın şirin, həzin söhbətini kəşib ona sual verməyə daha ürəyim gəlmirdi. Etiraf edirəm ki, bu ən əvvəlcədən hazırladığım suallar mənə əhəmiyyətsiz görünürdü. Belə yaxşıdır... Sevda xanım öz atalı dünyasında idi, ayırmaq günəh olardı.

– Yaqın ki, oxumusuz, Mirzə müəllim indi mənim sizə danışdıqlarımı yazdığı hekayələrdə, "Gələcək gün" romanında ürək ağrısı ilə təsvir edir. Müharibə illərində atamı Təbrizə, "Vətən yolu" qəzetində işləməyə göndərirlər. O öz kəndlərinə də baş çəkir. Nigarən ruhlı anasının məzarını ziyarət edir. Qaraqürhün daşlayıb öldürdüyü bədbəxt Sənamı anır, daşlardan əmələ gələn "Sənam təpəsi"nin yanında dayanıb keçirdiyi acı günləri xatırlayır. Artıq o, buraya tanınmış yazıçı, alim, ictimai xadim kimi qayıtmışdı. Atam doğulduğu yurda düz bildiyi yolun yolçusu kimi qayıtmışdı. Doğrudur, Mirzə müəllim Sovet quruluşunun dağıdılmasının tərəfdarı deyildi. Qorbaçovun "yenidənqurma"sını heç cür qəbul etmirdi.

Yadınızadırsa, atam Qorbaçovun da iştirak etdiyi bir yığıncağda çıxış edəndə deyir: "Ehtiraslar qızıqanda ağıl sönür. Allah kimisə cəzalandırmaz istəyəndə, əvvəlcə onun aqlını əlindən alır..." Möhkəm əqidə sahibi idi. Kommunist Partiyasına inanırdı... O deyirdi: – "...mən də Sabunçunun küçələrində halak ola bilərdim, əgər Sovet hakimiyyəti və Kommunist Partiyası olmasaydı"... İndi zamana başqaqı...

– **Razıyam, zaman insanlardan asılı olmayaraq onları dəyişsə də, Mirzə müəllim kimi şəxsiyyətlərin əqidəsini dəyişdirə bilməzdi...**

– Elədir... Atam musiqiyə, teatra böyük maraq göstərirdi. Teatr tamaşaları üçün pyeslər yazardı. Muğamı daha çox sevirdi. Klassik musiqini də həvəslə dinləyirdi. Üzeyir bəy ilə dostluq edirdilər. Anam Sara xanım məşhur tarzan Qurban Pirimovun qızı, Azərbaycanın ilk pianoçu qadınlarından olub. Atamla anamın ər-arvad münasibətləri əsl Azərbaycan ailəsində olduğu kimi idi. Evdə Novruz bayramlarını xüsusi zövqlə keçirirdilər. Çoxlu qonaqlar olardı. Qurban babam tar çalardı. Tanınmış xanəndələr gözəl mahnılar ifa edərdilər.

... "Xaqani-19" ünvanında yerləşən binada mənzil alıq. Bu binada görkəmli ziyalılar yaşayırdı: Bülbül, Məmməd Said Ordubadi, pro-

fessor Mirasəddin Mirqasımov, arxitektör Sapsay, Mikayıl Rəfil, Süleyman Rüstəm, Ağasadiq Gəraybəyli, Ədil İsgəndarov... Tez-tez bir yere yığılardılar, sadə çay süfrəsi, gözəl söhbətlər... Çox mehribanlardılar. 50-ci illər idi. Mən onuncu sinfi bitirmişdim. Babam hər il Şuşada dincələrdi. Atam bir dəfə dedi ki, gəlin mən sizi aparım Şuşaya, Qurban baba da ordadır. Gəldik Şuşaya. Atam, anam, biz 3 uşaq qonaq evində yerləşdik. Bizə dedilər ki, Fikrət Əmirov da ailəsi ilə birlikdə Şuşadadır. Təzəcə yərbəyər olmuşduq ki, bəstəkar Süleyman Ələsgərov gəldi. Süleyman müəllimin Şuşada evi, bağı vardı. Bizi və Fikrət Əmirovun ailəsini evlərinə qonaq apardı. Gördüm babam tarını da gətirib. O gün unudulmaz bir gün oldu, maraqlı söhbətlər, gözəl musiqilər... O vaxtlar insanlar arasında səmimi, isti münasibətlər vardı. Həmin gün Fikrət Əmirov mənə not bağışladı, üstünü də öz dəst-xəttilə yazdı. Sonralar Süleyman müəllimi ancaq konservatoriyada, Fikrət Əmirovu tamaşalara gedəndə görərdüm, necə də mehriban insanlar idilər... Belə şəxsiyyətləri unutmaz çox çətindir.

Babamın evdə bir tarı vardı, icazə verməzdi ona bir adamın əli dəysin. Bir tar da vardı, əla-bela, məşq üçün... Atamın xahişi ilə həmin tarı götürüb gələrdi bizə. Atam mənə deyirdi ki, qızım, babam tarı dilləndirəndə, sən də otur pianoda çal...

Onlar bir-biriylə ata-bala kimi idilər.

Konservatoriyayı bitirmişdim. Atam gördü ki, əsərlər yazıram... Bir gün Nəriman Həsənzadənin qəzetdə dərc olunmuş "Sən mənə yad et" şeirini gətirib dedi ki, qızım, bu şeiri oxu. Demədi buna musiqi yaz. Həmin şeir mənə bəstələdiyim ilk mahnım oldu. Atam çox sevinirdi. Soruşdu ki, mahnını ifa etmək üçün kimə verəcəksən? Dedim, Şövkət xanıma. Atam Şövkət Ələkbərova ilə mənə ilk görüşümü təşkil etdi. Şövkət xanım bir möcüzə idi. Mahnını çaldım və özüm bir dəfə oxudum, vəssalam, qalanını Şövkət xanım özü işlədi...

Həyat yoldaşı Sara xanımla

Elə şirin xatirələr var ki...

Mən o dövərə çox böyük qiymət verirəm və hesab edirəm ki, bu səviyyəyə çatmağımda yad etdiyimiz həmin şəxsiyyətlərin böyük rolu olub.

Dediyim kimi, atam dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovla da çox yaxın idi. Bir dəfə Üzeyir bəy atamı evlərinə dəvət edir. Monolitdə yaşayırdılar. Qalxırlar ikinci mərtəbəyə, Üzeyir bəy anasını çağırır. Qapını balaca boylu, başı örtüklü, zərif bir qadın açır. Üzeyir bəy deyir, ana, tanış ol, bu Mirzədir. Deyir, salam, oğlum. Üzeyir bəy deyir: "Ay ana, bu yazıçı Mirzə İbrahimovdur ey". Şirin xanım deyir: "Qurban olum sənə, Mirzə müəllim, mənə bu oğlumdan muğayət ol..."

Üzeyir bəyin övladı yox idi, atama oğlu kimi baxırdı. Vəfat edəndə də atamı yanına çağırırdı...

– **Deyərlər, 37-nin səmum yeli Mirzə İbrahimovdan da yan keçməyib...**

– Bir gün Mirzəfər Bağirovun şəxsən iştirakı ilə böyük yığıncaq olur. Bağirov çıxışında xalq düşmənləri sırasında Üzeyir bəyin, Səməd Vurğunun da adını çəkir və qarşıda aylaşanların fikrini soruşur. Heç kəs qorxusundan dinmir. Atam durur ayağa, deyir ki, yoldaş Bağirov, mən bu fikirlə razı deyiləm. Soruşur, niyə? Atam cavab verir: Üzeyir Hacıbəyov necə xalq düşməni ola bilər ki, "Koroğlu" kimi opera yazıb. Səməd Vurğun necə xalq düşməni ola bilər ki, "Vaqif" dramını yazıb. Bağirov qəzəblə: "otur, sən də onlardansan" - deyir. Bu hadisə 52-53-cü illərə təsadüf edir. Bağirov işdən azad ediləndən bir neçə gün sonra atamı Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə çağıraraq imzalanan sənədi ona göstərlər. Xalq düşmənləri siyahısında Səməd Vurğun və Üzeyir Hacıbəyovla yanaşı atamın da adı varmış... Azərbaycan dilinin Dövlət dili kimi təsdiq edilməsi ilə bağlı müzakirə gəndə kürsüyə çıxıb, sözünü deyir. Düşəndə görür ki, onun

aylaşdığı sırada bir nəfər də yoxdur. Atamla yanaşı oturmaqdan qorxurlar. Binadan çıxanda biri onun paltosunu tutub deyir: – Mirzə müəllim, gəlin sizi ötürüm. Bu, Azərbaycan jurnalisti, elm və ictimai xadimi Nəsir İmanquliyev idi. Şəfahət Mehdiyev, atam, bir də Nəsir İmanquliyev olanaqan dost oldular.

– **Bir də deyirlər ki, Mirzə müəllim həyatın ironiyasına çox soyuqqanlı yanaşmış...**

– Ən ağır anlarında təmkinini itirmirdi. 50-ci illərdə atamı Fransaya bir tədbirə göndərmişdilər. Dönəndən sonra ona hansısa vəzifə verəcəkmışlər. Elə xaricdə ikən evə zəng edib bu məsələnin lağv olunduğunu bildirirlər. Anam həmin xəbəri atama çatdırmaq üçün həyacan keçirirdi. Atam isə bunu tam sakit bir halda qarşıladı və heç bir şey olmamış kimi, gülümsəyərək: "Canın sağ olsun, Sarıçka", - dedi. O vaxtlar şairə Mirvari Dilbazi yazırdı ki, Mirzə İbrahimov işsiz qaldı, ancaq qələmsiz qalmadı...

O heç nəyi faciəyə çevirmirdi. Belə anlarda ancaq yaradıcılıqla məşğul olurdu. Mən fikir verirdim, yazı masasından duranda atamın üzü necə nurlanırdı, xöşbəxt görünürdü...

“**Sevda xanım – "yaradıcılıq onun həyatı idi..." deyəndən sonra uzun müddət divardakı qədimi saata baxdı. Yalnız bu an saatın səsinə eşitdim, işlədiyini gördüm. Bəlkə "daha bəsdir" demək istəyir? Bilmirəm. Ayağa qalxıb yazı stolunun üstündəki "Qurani-Kərim"i ehtiramla götürdü və dedi: "Ömrünün son illərində çox vaxt Qurani-Kərimi oxuyardı dünyanın əzabından feyz alan atam və tanıdığımız yazıçı, dramaturq, alim, ictimai xadim, akademik Mirzə Əjdər oğlu İbrahimov".**

Samirə Hidayətqızı

Üzeyir Hacıbəyovla Moskva şəhərində

Nazim Hikmətə